

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
RESİM ANA SANAT DALI

Resim Sanatında Ruhsal Yüz İfadesi "*Fizyonomi*"
(Spiritual Face Expression In Painting "*Physionomy*")

BİTİRME TEZİ

Orhan SÖNMEZ

Danışman

Doç. Muhammet TATAR

Erzurum

Temmuz, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
RESİMLER DİZİNİ.....	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
Araştırmada Yer Alan Temel Kavram ve Terimler	3
Araştırmanın Yöntemi	4
Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi ve Alanda İlgili Araştırmalar	4

BİRİNCİ BÖLÜM

FİZYONOMİ SAHASI VE TARİHSEL SÜRECİ

1.FİZYONOMİ İLMİ VE DÜNYADAKİ GELİŞİMİ	5
1.1.Fizyonomi Nedir?.....	5
1.2.Fizyonominin Doğuşu	6
2.FİZYONOMİNİN MAHİYETİ	8
2.1.Fizyonominin Amacı	8
2.2.Fizyonominin Önemi	9
2.3.Fizyonominin Genel Faydaları	9
3. FİZYONOMİNİN KULLANIM ALANLARI	10
3.1.Geçmiş Tarihte Kullanıldığı Yerler	10
3.2.Günümüzde Kullanım Yerleri	12

3.3.Fizyonominin Kullanımına Antik Yunan'dan Bir Örnek.....	13
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

FİZYONOMİNİN RESİM SANATINDAKİ KONUMU

2. Resimde Ruhsal Yüz İfadesi.....	15
2.1. Orhan Sönmez'in Resimleri ve Yorumları.....	17
SONUÇ	30
KAYNAKÇA	32

ÖN SÖZ

Bu bitirme tezinin amacı *fizyonomi* kavramının tanımlanması, tarihi serencamının belirlenmesi ve bu minvalde bu kavram üzerine tarihte söylenenlerin derlenmesidir. Bunlara ilaveten resim sanatında *fizyonominin* sanattaki işlevi, ruhsal olarak ifadesi ve mefhumu oranınca resim sanatında gösterimi de araştırılan konular arasındadır. Bu araştırma yürütülürken ilk bölüm genelde tanımlamalar, kavramların şerh-yorumu şeklinde ilerleyecek, ikinci bölüm ise bu tarz çalışmalara örneklik teşkil etmesi bakımından çizdiğimiz resimler referans alınarak bu çizimler üzerinden kavram yorumlanacaktır.

Genel de çalışmamıza ansiklopedik eserler hüviyetindeki eserlerden istifade edilerek başlanmış olsa da devamında sanatsal eserlerden çokça iktibaslarla bulunulmuştur. Araştırma hakkında bilgiler giriş kısmından önce detaylandırılmıştır. Birinci ve ikinci bölüm olarak çalışma kaleme alınmıştır. Nihayetinde çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmak sureti ile üç bölümdür. Bu çalışma bize fizyonominin resim sanatında ifade edilmesi bakımından önemli bir çalışma olacağı umulmaktadır. Alanında ilk olmasa da alana katkı sağlayacağı ümit edilmektedir. Ayrıca çalışmada kendi eserlerimizin kullanılması da eseri ayrı bir özgünlük katacaktır.

Bu çalışma, bireysel çalışma ve özverinin örneği olan bir çalışmadır. Elbette kollektif çalışmalar daha hacimli, faydalı ve kapsayıcı bilgiler verecektir. Fakat bireysel çalışmalar ise daha özgün ve münferit olması bakımından değerlidir. Bu süreçte danışmanım daima yanımda olmuş ve gerekli direktiflerle takip edeceğim yolu aydınlatmıştır.

Orhan SÖNMEZ

Erzurum/2023

ÖZ

BİTİRME TEZİ

RESİM SANATINDA RUHSAL YÜZ İFADESİ “FIZYONOMİ”

Orhan SÖNMEZ

Temmuz 2023, 35 sayfa

Sanat, insanın imgeyi görsel olarak tanımlayabileceği ve içsel yapısını çözümleyebildiği bir alandır. İnsan bedeninin sanat yapıtında betimlenmesi ve sanatçının algı dünyasında yoğun olarak varoluşu, fizyonomiyi sanat yapıtında çözümleme ihtiyacı doğurmuştur. Fizyonomi, özel bir karakteri olan ve kişiliği, mizacı dışa vuran yüz çizgileri bütünü ve yüzün dili olarak tanımlanabilir. Sanatta fizyonomik ifadenin belirlenmesinde ve yaratımında, farklı zamanlarda yaşamış sanatçılar farklı kaygılara hissetmişler, yüzde neyin yansıtılmasına öncelik verileceği düşüncesiyle, çalışmalarına spesifik olarak yön vermişlerdir. Yüzün görünür kıldığının fazlasını gösterebilmek, yüzün sakladığını okuyabilmek, 'kendini' bir imgede bulabilmek, fizyonomik ifadeyi çözümleme süreç ve sonuçlarını gösterebilmek için mesai harcamışlardır.

Anahtar Kelimeler: İmge, Fizyonomi, İfade, Karakter, Yüz, Ruh, Sanat, Resim.

ABSTRACT

THESIS

SPIRITUAL FACE EXPRESSION IN PAINTING "PHYSIONOMY"

Orhan SONMEZ

July 2023, 35 pages

Art is a field where people can visually define the image and analyze its internal structure. The depiction of the human body in the work of art and the intense existence of the artist in the world of perception necessitated the analysis of physiognomy in the work of art. Physiognomy can be defined as the language of the face and the whole of the facial features that have a special character and express the personality, temperament. Artists who lived in different times felt different concerns in the determination and creation of physiognomic expression in art, and they specifically directed their work with the thought of giving priority to what should be reflected on the face. They worked hard to show more than what the face makes visible, to be able to read what the face hides, to find 'self' in an image, to show the process and results of analyzing physiognomy expression.

Keywords: Image, Physiognomy, Expression, Character, Face, Spirit, Art, Painting.

RESİMLER DİZİNİ

Resim 2.1. Orhan Sönmez ‘Kunduracı Hasan’, 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Toz-Yağlı Pastel Boya	18
Resim 2.2. Orhan Sönmez ‘Öğretmen’, 2021, 20x30, Resim Kağıdı Üzerine Toz-Yağlı Pastel Boya.....	20
Resim 2.3. Orhan Sönmez ‘Çift Yüz’, 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya	21
Resim 2.4. Orhan Sönmez ‘Hayat’, 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya	22
Resim 2.5. Orhan Sönmez ‘Yoksulluk’, 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya.....	23
Resim 2.6. Orhan Sönmez ‘Çılgılık’, 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Kara Kalem.....	24
Resim 2.7. Orhan Sönmez ‘Kadının Sessiz Çılgılığı’, 2021, 20x30, Resim Kağıdı Üzerine Toz-Yağlı Pastel Boya	25
Resim 2.8. Orhan Sönmez ‘Anlam Arayışı’, 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya.....	26
Resim 2.9. Orhan Sönmez ‘Modern Prometheus’, 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Toz Pastel Boya.....	27
Resim 2.10. Orhan Sönmez ‘Medusa’, 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Toz Pastel Boya	28

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
A.Ü : Atatürk Üniversitesi
a.yer : Aynı yer
b. : basım
C. : Cilt
çev. : Çeviren
der. : Derleyen
haz. : Hazırlayan
S. : Sayı
s. : Sayfa

GİRİŞ

Resim sanatı, imgeyi görsel olarak tanımlayabileceği ve görüntüye tanık olma aracı olarak, insanın içsel yapısının her yüzyılda, çözümlenebildiği bir alandır. Antik çağdan modern çağın uzanımına kadar insan, yüz ifadesini önemli bir gerçeklik olarak görüp, fizyonomik yapısını ölümsüzleştirme mücadelesine girişmiştir. Sanat yapıtında, insan bedeninin betimlenmesi sanatçının algı dünyasında yoğun olarak varoluşu, fizyonomiyi çözümleme ihtiyacı doğurmuştur. İnsanın imge ve beden yapısının karmaşıklığı dolayısıyla fizyonomik araştırmalar yapmak zorunlu olmuştur. Fizyonomi, özel bir karakteri olan ve kişiliği, mizacı dışı vuran yüz çizgilerin bütünü ve yüzün dili olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre yüz; bireyin özerk göstergesi ve kimliğinin saklandığı mekândır. Beden olarak alınan bu dışsal biçim, için dış yoluyla ifadesine dayanır. Eco¹ 'ya göre; *"Yüzün çizgileri ve boyutları iç karaktere gönderme yapan göstergelerdir"*.² Aristoteles'le başlayan süreçte fizyonomi, 19 yüzyılda işlevsel olarak bir düzleme taşınmış, bedenlere dair bir sanat projesi olarak ifade bulmuştur.

Akyürek'e göre; *"14 yüzyıl önemli akımı olan mistisizm, insan ruhuna ve psikolojisine, insanın iç dünyasına olan ilgiyi uyandırmıştır. Resim ve heykelde dramatik bir anlatım içinde betimlenen insanların dışsal özelliklerinin yanı sıra, iç dünyaları ve duyguları da anlatılmaya başlanmıştır"*.³ Giotto, kutsal öyküleri resimlerken, öykülerde yer alan kişilerin içinde buldukları ortamlara tepkilerini de yansıtarak Assisi freskolarında, kişilerin iç dünyalarının yüz ifadelerine yansımalarını çözümlenmiştir. Akyürek bir başka yerde cömert; *"figürlerin, içinde buldukları durum ve koşullara uygun olarak, iç dünyalarının, güçlü tepkilerle, yüzlerde ve davranışlarda ifadenin bulunuşu, Giotto'nun en belirgin özelliklerinden biri olduğunu"*⁴ yorumlamıştır.

¹Umberto Eco (d. 5 Ocak 1932, Alexandre ö. 19 Şubat 2016, Milano), İtalya bilim insanı, yazar, edebiyatçı, eleştirmen ve düşünür. Dünya kamuoyunun gündemine *Gülün Adı* ve *Foucault Sarkacı* gibi romanlarıyla giren İtalyan yazar, aynı zamanda Ortaçağ estetiği ve göstergebilim dalının ustalarındandır.

²Eco, Umberto (1996), *Orta çağı Düşlemek*, (Çev: Şadan Karadeniz), s.8. İstanbul: Can yayınları.

³Akyürek, Engin (1994), *Orta çağdan Yeni Çağa Felsefe ve Sanat*, s.108. İstanbul: Kabalcı yayınları.

⁴Akyürek, Engin (1994), *Orta çağdan Yeni Çağa Felsefe ve Sanat*, s. 109.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmamızda, *fizyonominin* her yönden incelemesi yapılacaktır. Bununla birlikte çalışmaya çizim ve görsel çalışmalarla destekler sunulacak, bu sayede çalışma zenginleşecektir. Görsellerin insan yüzünde ne gibi ifadeler bıraktığı ve bunun ruhsal düşünceye ne gibi etkilerinin olduğu saptanmaya çalışılacaktır. Temel problemimiz insanın yeterince tanınmamasıdır. İnsanlığın kendini bulma arayışları kadar eski bir saha olan *fizyonomi*, her devirde farklı değerlerde kendine yer bulmuştur. Son yüzyılda deney ve gözlem bilgilerinin ön planda olması bu tecrübi ilmi arka plana atsa da kendisine duyulan ihtiyaç eski ve yeni kaynaklarda kendisini hissettirmiş ve günümüzde de farklı alanlarda uygulanmaya başlanmıştır. Son yıllarda ülkemizde de tekrar gündeme gelen ve değeri tekrar anlaşılmaya başlayan bu alanın resim sanatı ile ilgili yönünün ele alınıp ilgililere yol gösterici olması gerekliliği bu çalışmayı yapmaktan etkili olmuştur.

Ayrıca bu çalışma esnasında aşağıdaki beş soruya da cevap aranmaya çalışılacaktır.

- 1.Fizyonominin, insan için önemi nedir?
- 2.Bu alana yüklenen anlam ve mahiyetin günümüzdeki hali nasıldır?
- 3.Resim sanatındaki fizyonomi algısını nasıl değerlendirmeliyiz?
- 4.Sanatta fizyonominin kullanılmasıyla hangi boşluklar giderilir?
- 5.Fizyonominin sanata hizmeti sonucu olabilecek örnekler nelerdir?

Kişinin fizyonomisi aslında bir kimliği ve kişilik özelliklerinin toplamıdır. Dolayısıyla kişi, evladının, öğrencisinin ya da yönlendirmekle görevli olduğu bireyin veya kendisinin şifresini çözmek için bu ilmi kullanarak bireyin karakterine, yapısına, zihni melekelerine ve ahlakına göre nasıl davranılması gerektiği konusunda fikir sahibi olur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- 1.Bu araştırma sadece bazı resim ve görsel eserler ile sınırlı kalmıştır.
2. Tarihsel olarak tanım ve teşekkülü anlatılsa da detaylı ve derinlemesine inilmemiştir.

3.Fizyonominin kuralı gereği daha doğru bir bilgi için bireyin bir bütün olarak incelenmesi gereklidir; lakin araştırmamızı sadece resim satanında ruhsal yüz alanında yaptığımızdan, büyük bir yol gösterici özelliği bulunsa da kesinlik içermez.

4.Bu sahanın tecrübî ve subjektif bir alan olması yanılma payının olmasına işaret etmektedir.

5.Resim sanatı söz konusu olduğunda insanı her yönden incelemek gerekir fakat araştırmamızın genel maksadından dışarı çıkmamak adına sadece fizyonomik tespitlerin ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmada Yer Alan Temel Kavram ve Terimler

Çalışmamız, fizyonomi kavramı üzerine bina edilse de aslında aynı kulvarda yer alan birçok kavramın mahiyetini kapsamaktadır. Bu sahanın günümüzdeki kullanımının daha çok fizyonomi olması sebebiyle adlandırdığımız araştırma, yüzyıllar boyu kullanılan farklı kavramların içeriğini kullanmayla sonuçlanmıştır. Temel manada fizyonomi, insanın dış görünümünden hareketle karakterini, ahlakını ve iç yapısını anlatan subjektif bir alandır. Bununla birlikte genelde aynı içeriklerle, farklı zamanlarda ve farklı isimlerle anılması karşımıza birçok kavram çıkarmıştır. Bunlar;

Physiognomy: Fizyonomi ilminin batı kaynaklı eserlerde yer alan adıdır. Günümüzde kullanılan fizyonominin de aslıdır.

Yüz Okuma Sanatı: '*Mien Shiang*' olarak Çin'de kullanılan kavramdır. Fizyonomi ilminin sadece yüz bölümünü içerir.

Frenoloji: "*Kafatası Bilimi*" olarak karşımıza çıkan bu kavram birkaç bilim adamının baş bölgesini her anlamda inceleyerek insan karakteri hakkında verdikleri sonuçları içeren bir tanım olmuştur.

Chirolgy – Palmistry: Batı kaynaklarında fizyonomi ilminin '*el okuması*' bölümünü içeren adıdır.

Fizyognomi: Bu terim, Yunanca physis-doğa ve gnomon-yorum kelimelerinin birleşimidir. Fizyonomi kavramının farklı bir kullanımüdür.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız, ele alınan konuyla ilgili kaynaklar, kütüphane, sanat tarihinin önemli yapıtları, müzeler ve internet ortamından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma bir eser metni şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış verilere ulaşmak için kitap, internet, makale ve tezlere bakılmıştır.

Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi ve Alanda İlgili Araştırmalar

Araştırmamızın genel çerçevesi fizyonomi bağlamında olacaktır. Bununla birlikte farklı kavramların tanımlamaları ve kattığı değerlere de yer verilecektir. Bu alanda tespit edebildiğimiz kadarı ile spesifik çalışma olmamakla birlikte buna benzer olarak Pınar PARTANAZ adlı araştırmacının Mimar Sinan Üniversitesi Resim Sanatı Dalında hazırladığı *RESİM SANATINDA 19. YÜZYILIN SONUNDAN GÜNÜMÜZE PORTRÉ* (Yüksek Lisans) çalışmasını burada zikretmeyi akademik etik vazifesi olarak görmekteyiz. Fakat çalışmada ve araştırmada eksik kalan yönlerimizin olduğu bilincinde ve bunu itiraf etmenin ise erdem olduğu kanaati taşımaktayız. Bunlara ek olarak biz genel manada çalışmamızda tanımlamalar için ansiklopedik ve sözlük hüviyeti taşıyan eserlere müracaat ettik. Sanat tarihi ve edebi eserlerde başvurduğumuz eserler arasındadır.

Bunları zikrettikten sonra çalışmamıza birinci ve ikinci bölüm olarak devam edip son söz yerinde sonuç cümlesi ile tamamlayacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

FİZYONOMİNİN RESİM SANATINDAKİ KONUMU

2. Resimde Ruhsal Yüz İfadesi

1696'da Fransız Akademisi Başkanı, Charles Le Brun, Fizyonomiye ilişkin çalışmalarında, canlı ifadenin gözlemlenmesinden çok, sanat eserinin incelenmeyi temel almıştır. Le Brun, çeşitli ifade biçimlerini bir araya getirip bunların kaynağını araştırmış ve Le Brun tarafından yapılan "*Portreler*" adlı çizimde, farklı duygusal yapı biçimlerinin yüz ifadelerine yansımaları gösterilmiştir. 18. yüzyılda William Hogarth, resimli öykülerinde, fizyonomiye duyduğu ilgiyi mizah sanatında deneyler yaparak göstermiştir. Deneysel fizyonomi yöntemini sanat alanında ilk uygulayan kişi Alexander Cozens'tir. Cozens, kazı resimlerinden oluşan dizide karakter yapılarını bilinen klasik kurallardan ayrılmayı öngören bir dizi değişimle temellen-dirmeye çalışmıştır. 19 yüzyılın en önemli fizyonomistlerinden Samuel Wells de insan yüzünün karakterini, insanlar arası kültürel farkların haritası olarak belirlemiştir.³³ Sanatta fizyonomik ifadenin belirlenmesinde ve yaratımında, farklı zamanlarda yaşamış sanatçılar kaygılara düşmüşler, yüzde neyin yansıtılmasına öncelik verileceğine spesifik yaklaşımlarla çalışmalarına yön vermişlerdir.

Arthur Schopenhauer, görsel sanatlarda güzelliği amaçlayanlarla bireyin karakterini ortaya koymaya çalışanlar arasında fark olduğunu gözlemler. Hayvan heykeli ve resmi birinci türe girerken, portre ve büst çalışmaları ikinci türü oluşturur. Fakat çıplaklığın kendisi eğer öznenin karakteri üstünde yoğunlaşmışsa portre aşamasına çıkartılmış olabilir; çünkü Schopenhauer'in değerlendirmesine göre bireysellik tüm gövdeyi içermektedir. Schopenhauer'e göre bireysel karakterin nihai temeli, Sir Arthur Keith'in bulgusuyla tam bir uyum göstererek, doğumla birlikte gelen bireysel gövdedir. Genel insan biçimi genel insanın kendi iradesine karşılık gelir, birey gövdesiyle kişisel

³³ Lippert, Richard (2002), *Sanatta Anlamın Görüntüsü*, (Çev: İsmail Türkmen), s.267. İstanbul: Ayrıntı yayınları.

karacterinin bireyselliğini ortaya koyar; böylece insan gövdesi her özelliğiyle karakteristik ifade doludur. Klasik sanatta görülen aşamanın, insan türünün Yunan felsefe ve ahlakının ruhsal norm arayışında olduğu gibi, fiziksel bir norm olarak değerlendirilişini görüyoruz. Fakat öte yandan, Rönesans ve Barok'un doruğunda portre sanatı gelişmiştir. Örnek olarak Titian, Rembrandt, Fanz Hals, Dürer ve Velasquez'in tuvallerinde görüldüğü gibi. Bu dönemdeki çıplaklar bile portredir ve büyük tarihsel yapıtlarda, Velasquez'in "Breda'nın teslim Oluşu"nda (Prado'da) olduğu gibi, yine egemen olan fizyonomidir.

Rönesans dönemindeki Portre geleneğinde portresi yapılan kişinin ruh halinin ve kişiliğinin yansıtılması önemli olmuştur. Yüz, kendisini oluşturan parçaların zorunlu toplamı olarak, öncelikle ifadedir ve bir yüzün bıraktığı etki, onu var eden parçaların bütününe ilişkin genel izlenime dayanır. Leonardo da Vinci, fizyonomiye ilişkin çalışmalarında her yüzü-alın, burun, ağız ve çene olmak üzere-dört ana bölüme ayırıp, bu öğelerin alabileceği formlar üzerinde durur. Sanatçıya göre, insan yüzünün temel biçimlerinin belleğe saklanması, başka bir yüzün çözümlenmesinin yapılmasını sağlamaktadır. Rembrant, Emmauslu Havarilerin, sevinç, şaşkınlık ve korkularını betimlemiştir. Havarilerin birbirleriyle çelişen duygu dalgalarını yansıtması bakımından etkileyicidir. Gombrich'e göre; "*Toepffer, sistematik olarak yaşamda ve resimde, ifadeyi anlamamızı ve yanıtlanmamızı sağlayan göstergeleri arar. Çizdiği yüzlerin çizgiler değiştirildiğinde kendi iç dünyasını gözlemleyerek, ifadeyi algılamanın gizini irdelemeye yönelik, kendine özgü, anlamlı bir yöntem yaratmıştır.*"³⁴

İnsanın imgesel dünyasının modern zamanın belirlediği olay ve olgulara göre değişkenliği yoğunlaşmıştır. Yüzyılın değişmesiyle birlikte duygusal şekillenmelerin fizyonomik yapıya yansımalarıyla resim sanatı ve sanatçıların çözümlenmelerinde çoğalmalar meydana gelmiştir. Burne Hogarth, Modern sanatta dört tür figür anlayışını, varolmanın iç durumlarını belirten içebakışın görünümü olarak belirlemiştir. Bu görünümlere dayanarak, fizyonomik yapıyı farklı şekilde değerlendiren akım ve sanatçıları tespit etmiştir. Buna göre;

³⁴Gombrich, E.Heinri (1992), *Sanat ve Yanılsama*, (Çev: Bedrettin Cömert), s.329. İstanbul: Remzi Yayınları.

• Duygu-Reaksiyon görüntüsü (synesthetik): mutluluk duyguları, enerji nakli ve ilkel şehvet isteklerinin deneysel reaksiyonlarından kaynaklanan görüntüler.

• Fizik refleksinin görüntüsü (Kinesthetic): gerginlik, asabi hal, sıkıntı, sinirlenme sonucu sinir ve kas sisteminin kontrolsüz reflekslerinden kaynaklanan görüntü.

• Endişe görüntüsü (Crypteshetic): Kişinin içinde gizli kalmış aldatılma, korku, acı, dehşet, kaos duygularından kaynaklanan görüntü.

• Aklın ve düşüncenin yarattığı görüntü (Cerebresthetic): Mantıklı bir düşünce sonucu şekillerin zaman-mekân bağıntısı, biçimlerle yapıların mekanizmasının, dinamizm ve şekillendirmenin aralarındaki bağı inceleyen görüntüler.

Kübizm, Konstrüktivizm, Nonojektivizm, Baraque, Gris, Malevitch, Mondrain, Gabo. Modern sanat ve eski sanatın objektif arayıcılığını ortadan kaldırarak, formda "düşünce" ve "duygulan" ön plana getirmiştir"³⁵. Burne Hogarth'ın bu gruplamaları, sanatsal ve fizyonomik ifade arasındaki yakınlaşma bağlamında önemli bir yaklaşımdır. Yüzün görünür kıldığının fazlasını görmek-gösterebilmek, yüzün sakladığını okuyabilmek, 'kendini' bir imgede yakalayabilmek, ressamın öznel dünyasının keşif sürecini gösterir. İnsanın ruhsal dünyasının araştırmalarında, fizyonomik ifadenin derinlerinde bulunan kendi gerçeği, sanatçılara konu olarak resim sanatında açığa çıkarılma isteğini yaratmıştır.

2.1. Orhan Sönmez'in Resimleri ve Yorumları

Orhan Sönmez'in resminin konusu insan ve insanın duygularıdır. İnsan, onun gerçek dünyası, varoluş amacıdır. Çevresine ve kendi benliğine bu bakış açısıyla yaklaşır, insanı bu anlamda inceler, araştırır. İnsan psikolojisi ve iç yapısı, resminin önemli bir kaynağıdır. Bu anlamda ele aldığı portreleri daha çok ifadeye önem veren ve belli bir renk bütünlüğünde koruyan eserlerden oluşur.

Fizyonomi, genel manada ve çokça tekrarlanır. Eserlerinin derinlik boyutu ve anlamı çoğu zaman resmin estetiğinin önüne geçer. Yapıtlarında sıradan ve kendi hakikatinin farkındalığından habersiz kimseler yer bulur. Onun yapıtlarında birçok kez

³⁵Hogart, Burne (1994), *Sanatsal Anotomi*, s.36-37. İstanbul Troya Yayınları.

duygu karmaşasında bulunduğu düşünülüp tekrar incelenme isteği uyanır. Yapıtlarının yapımında kolay ulaşılabilen, maliyeti düşük araç-gereçler kullanmasına rağmen perspektif ve diyalektik unsurlar net bir şekilde hissedilir.

Resim 2.1. Orhan Sönmez 'Kunduracı Hasan', 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Toz- Yağlı Pastel Boya

Orhan Sönmez'in 'Kunduracı Hasan' adlı çalışmasında, şeffaf geçişlerle oluşan yüzeylerin, gerçek mekân algısından uzaklaştırıldığı görülür. Çalışmada kolaj etkisi yapan farklı tonlarda aynı renkler resmin merkezinde tek bir yüzde toplanır. Parçalanmalarla anılar, göndermeler, düşünceler, planlar ya da rastlantı sonucu ortaya çıkan önceden planlanmamış görsel etkiler yaratırlar.

Bazı portreler içerisinde merak, korku, heyecan gibi duyguları barındırırlar. Bu çalışmada siyah renkle belirginleşen portrede çizilen yüzün şaşkınlıkla birlikte bir bilinmezlik olduğu fark edilebilir. Bazen de mizahın içten içe yer aldığı bu portrede, mekânda parçalanma ve hatta soyutlamaya doğru kayma vardır. Soyutlama figür yerine

mekân ya da kabul ettirmek istenen düşünce belirginleşir. Yüz kendi boşluğunu, uyumsuzluğunu ve çevresinden düşünce anlamındaki kopukluğunu ya da anlamsızlığı yaratmak niyetindedir. Bu yüz her ne kadar inandırıcı olsa da tanımladığımız ya da bireyin tanımlanmasının istendiği dünyaya ait değildir. Çoğu zaman tamamen kendi dünyasının derinliklerinde, bazen de inceleyen bireyin yönlendirdiği dünyada olabilir. Kısacası dolaysız olarak bir mekân kavramı sunulmaz. O yüzden bir gizem vardır bu çalışmada. Dolayısı ile resmin tamamı çözülmesi gereken bir sırdır. Üstü örtülmüş, anlamı gizlenmiş resmi kazıdıkça ortaya çıkacak gerçekler, bu portre serüvenin içinde belirsiz bir zamanda belki de belirginleşecek ya da aydınlığa kavuşulacaktır.

Çalışmanın geniş perspektiften izlenmesi neticesinde, çalışmadaki dişlerin eksikliği, ağız yapısının neredeyse hiç yok oluşu, burnun büyük ve biçimsiz çizimi, gözlerin ise beyaz bölümünün yerini alan koyu siyah ile renklendirilmesi gibi dokunuşların, aslında kasten yapıldığı fark edilir. Çünkü insan, eksiklikleri, eğri ve yamuk olan uzuvları ile tam bir insan olur aslında. Her ne kadar yüzde eksik parçalar ve karamsarlık ifade eden renklerin varlığı “acaba”, karamsar bir kimlik mi? gibi soruyu akla getirirse de aslında ruh dünyasının taze, canlı ve duru oluşu rengarenk ve gökkuşağını andıran renklerden bize “merhaba” der.

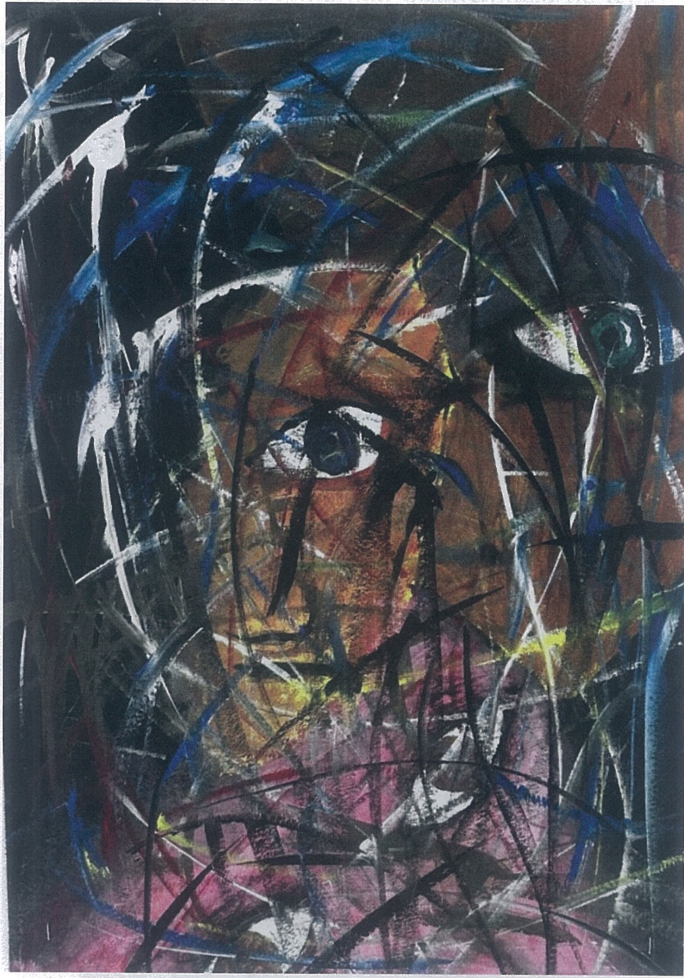

Resim 2.2. Orhan Sönmez 'Öğretmen', 2021, 20x30, Resim Kağıdı Üzerine Toz-Yağlı Pastel Boya

Orhan Sönmez'in 'Öğretmen' adlı çalışmasında, yüz aracılığıyla, sığ ve derinliksiz anlayışlarla çevrili dünyada, onu anlamaya çalışıp çevresiyle uyumunu zorlaştıran insan çaresizliğinin en yalın hali anlatılmaktadır. Burada hiçbir şey bilmediğini bilenle, her şeyi bildiğini bilmeyen insanın, kendi içinde yaşadığı çelişkiyle oluşan bir paradoks

vurgulanmaktadır. Hem yargıç hem uyumlu gözüken mahkûm hem merhametli hem de acınası duran bu grotesk yüz içindeki sorgulayan ruha rağmen çevresinin rengini almış, dışarıya sakınarak bakıyor. İfadenin bu sakınganlığı, resmin tümüne yansımış.

Solgun renkler, büyüyen göz bebekleri, dudaktaki silik kırmızı ruj anlamsızlık içindeki anlam arayışı belki de. Ruh için beden bir hapisanedir, diyen Platon'a bir selam çakan çalışma, burada ruhun çaresizliğini de gözler önüne sermektedir. Çünkü beden ruhun özgür kalmasına engel oluyor bir yerde.

Resim 2.3. Orhan Sönmez 'Çift Yüz', 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya

Bazı portreler, bireysel özelliği yansıtmaya sorunsalını çözerek, onu resmedenin içselliğiyle kaynaşır ve içe bakma yolunda ilerler. Bu portrelerde düşünce ve duygular ön planda olduğundan daha sıklıkla büst portreler ön plana çıkar. Burada ise bu durumdan farklı olarak sanki iki farklı yüzün tek bedende oluşu, iki farklı gözün ise aynı bedende yer alan farklı bir yüzü ifade ediyor görünmektedir. Bu ifade tarzı ise ruhları bölünmüş, duyguları paramparça olmuş bireyin dış dünyadaki ifadesidir.

Birey bir yönüyle dış dünyadaki tepkilere kendi düzleminde tepkiler üretirken, iç dünyasında ise dış dünyaya anti tepki üretir. Bu çalışma hem o tepkileri gözler önüne sererken, aynı zamanda aşağı düzlemde toplumun çeşitlenmesi ile tepki ve yüzlerin değişip, çeşitleneceğinin sinyalleri çağrışım yapmaktadır. Gözlerin renklerinin çalışmanın farklı yerlerine serpiştirilerek, aynı zamanda düzensiz ve gelişigüzel oluşu topluma değil de bireyin iç dünyasına dönmesinin gerekliliği ve doğruluğunu vurguluyor adeta.

Resim 2.4. Orhan Sönmez 'Hayat', 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya

Bu çalışmada portre artık arka plandan sıyrılmış, çevresini saran yüzeyselliği de farkındalığıyla derinleştirme çabasında olan insanın vurgusunu yapar. Burada dışavurumcu bir yaklaşımla ifade güçlendirilmiştir. Renklerin canlılığı ve parlaklığı hâkim. Bu eserde yer alan duygunun daha belirgin ve eserin geneline yayılmasına katkı sunmaktadır.

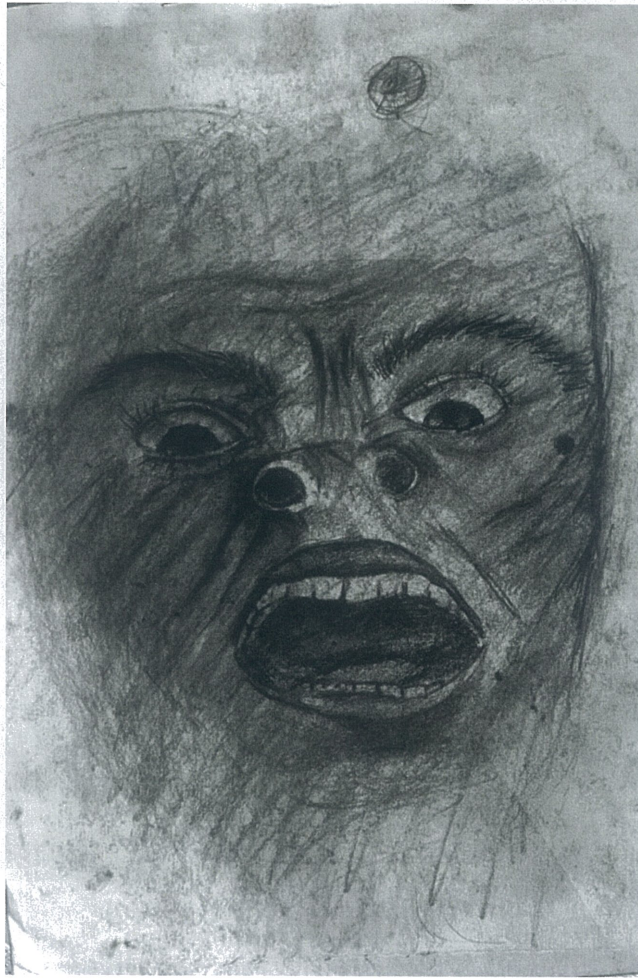
Eserin duygu dünyasının ve yüz ifadesinin karmaşıklığı, renklerin karmaşası ve kalabalıklığı ile doğru orantılı. Aynı zamanda ilk bölümde değindiğimiz gibi çatık kaş ve dudaklardaki hareketsizlik sinir ve öfkeye işaret eder. Fizyonomi açısından ruh dünyasında huzursuz bir birey olduğu sonucuna varılabilir.

Resim 2.5. Orhan Sönmez 'Yoksulluk', 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya

Orhan Sönmez 'Yoksulluk' adlı çalışmasında, gözlerin büyük ve iri oluşunu hâlâ umudun oluşu ile örtüştürürken, ağzın olmayacak derecede oluşu neredeyse yok denilecek kadar silikliğini de insanın doyumsuzluğuna, çok ve boş konuşması ile bağdaştırmaya çalışmış. Yorgunluktan avurtları çöken, uykusuzluktan göz altları su toplayıp moraran, açlık ve yoksulluk sebebi ile yüzünde renksiz ve zayıflık bulunan bir çocuk olduğu ilk bakışta fark ediliyor.

Çocuk, belirli şeylerden mahrum olsa da umudunu koruyabilmiş ve gözlerindeki ışıltı ve parlaklığı bakan kimsenin yüreğini ısıtmakta. İri ve siyah gözbebekleri dünyaya çok şey anlatmakta.

Resim 2.6. Orhan Sönmez 'Çılgılık', 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Kara Kalem

Bazı portreler içerisinde merak, korku, heyecan gibi duyguları barındırırlar. Bu çalışmada siyah renkle belirginleşen portrede çizilen yüzün şaşkınlıkla birlikte bir bilinmezlik olduğu fark edilebileceğine yukarıda değinmiştik. Bu çalışmada tam olarak bu durum söz konusudur. Resimdeki yüz ifadesi korkmaktadır. Korkunun ne olduğu bilinmese ya da tam olarak saptanmasa da korktuğu bir gerçektir.

Korku esnasında göz bebekleri büyür, kaşlar standart halinden uzaklaşır ve ağız açılabilirdiği kadar açılır. Burun delikleri aynı oranda büyür ve genişler. Portre, bize bütün bunların olduğu bir duyguyu sunmaktadır.

Resim 2.7. Orhan Sönmez 'Kadının Sessiz Çığlığı', 2021, 20x30, Resim Kağıdı Üzerine Toz-Yağlı Pastel Boya

Bu çalışmada bir kadın görülmektedir. Kadının ağzı kapalıdır. Kadının tarih boyunca toplumsal konumu her zaman sorgulanmış ve yeri tartışılmıştır. Kadın belirli dönemlerde yok sayılmış, göz ardı edilmiştir. Kadınlar bu durum karşısında acı çekmiş hüzünlü ruh halleri bazen yüzlerine yansımıştır. İşte bu çalışmada kadının acısını yüzünden okumaktayız.

Kadının saçı yoktur. Bu durumda saçlarını hastalık vs. gibi sebeplerle kaybettiğini düşünebiliriz. Buna bağlı olarak çektiği acı ve umutsuzluk mavi göz bebeklerine yansımıştır. Yüzünün görünen her kısmında ruhunda beslediği acı gözlemlenmektedir.

Resim 2.8. Orhan Sönmez 'Anlam Arayışı', 2023, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Akrilik Boya

Bu çalışmada unutulmuşluk, kurnazlık, düşüncelere dalma gibi ruh hallerinin resmin atmosferine yayıldığını görebiliriz. Çalışmada insanın içinde yaşadığı unutulmuşluk ve anlaşılama durumuna gönderme yapan bir ifade olan yüzdeki kasların gerginliği ile karşılaşırız. İnsanın geriye bırakmış olduğu izlerle oluşan zemin zamansızlığı çağrıştırırcasına beyaz tonlarıyla ele alınmıştır.

Arka planın yer yer beyaz olsa da çoğunluklu mavi renk olması, insanın kaybolmuşluğunun aslında yeni bir kendini keşif olduğunu anlayabiliriz. İnsan, önce kendinde kaybolur, sonra toplumda ve en sonunda kendi ruhunda yeniden ve daha sağlam şekilde var olur. Bu çalışma bize bunu hatırlatmaktadır.

Resim 2.9. Orhan Sönmez 'Modern Prometheus', 2021, 35x50, Resim Kağıdı
Üzerine Toz Pastel Boya

“FRANKENSTEIN ya da Modern Prometheus”, insanın ulaşabileceği bilginin sınırlarını zorlayan hırslı doğa bilimci Victor Frankenstein’in ve can verdiği yaratığın yüce hayaller, pişmanlık ve nefretle dolu hikâyesi. Çalışma ilk etapta Frankenstein’i çağrıştırıyor. Ruh, duygu, anlam gibi kavramlardan yoksun bir robotik insan.

Ne yapacağını bilemeyen, bir şaşkınlık hali üzerinde ve bu durumda bile kayıtsızlığını bozmayan bir yüz ifadesi. Büyük burun, sivri çene onda bir karakteristik duygu oluştursa da soğuk ve mesafeli olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Zeminin karanlık tonda oluşu, umutsuzluk ve çaresizliğin resimde baskın karakterde olduğunu adeta ifade etmekte.

Resim 2.10. Orhan Sönmez ‘Medusa’, 2021, 35x50, Resim Kağıdı Üzerine Toz Pastel Boya

Resimde insanın kazanma, kendine saklama, kıskançlık gibi duyguları ele alınmıştır. Resmin gözlerinde bulunan Medusa başıyla bağlantı kurulabilecek olan bakarı taşa çevirmeye meyilli insanın duruş ve etkin bakışı. Medusa burada hem bu özelliğiyle hem de resmin karanlık küçük odasında çocukluğu çalınmış küçük bir kız olma özelliği de önem taşır. Ayrıca resmin geriye saklanmış ne yapmaya hazır olduğu belli olmayan arka planı bu ele geçirme duygularıyla özdeşleşmiştir. İnsanın çevresinden düşünce anlamındaki kopukluğu ifade edilmiştir. Resmin yüzüne vuran şeritler halindeki ışık-gölgenin kaynağı resimde verilmemiş, fonla arasında bu anlamda bir bağlantı kurulmamıştır. Fon olabildiğince sade bırakılmıştır.

SONUÇ

İnsanı İnsan yapan, düşünmesini, görmesini, algılamasını, duymasını sağlayan aklıyla, beğenilerini istek ve fikirlerini ortaya koymasını sağlayan ellerini bütünleştiren bir anlam içerir insan yüzleri. Bu bakış açısıyla insanoğlu hep daha iyiyi daha faydalı olanı kendinde, yaşadığı toplum ve evrende aramıştır. Bu arayışta yüzlerine anlamı ruhsal durumları belirlemiş çoğu zaman. Fizyonomi adı verilen insana bakarak onun ruh dünyasını anlama ve kavrama çabasıdır bu uğraş.

Sanat, insanın imgeyi görsel olarak tanımlayabileceği ve içsel yapısını çözümleyebildiği bir alandır. İnsan bedeninin sanat yapıtında betimlenmesi ve sanatçının algı dünyasında yoğun olarak varoluşu, fizyonomiyi sanat yapıtında çözümleme ihtiyacı doğurmuştur. Fizyonomiyi, özel bir karakteri olan ve kişiliği, mizacı dışa vuran yüz çizgileri bütünü ve yüzün dili olarak tanımlanabilir. Sanatta fizyonomik ifadenin belirlenmesinde ve yaratımında, farklı zamanlarda yaşamış sanatçılar farklı kaygılara hissetmişler, yüzde neyin yansıtılmasına öncelik verileceği düşüncesiyle, çalışmalarına spesifik olarak yön vermişlerdir. Yüzün görünür kıldığının fazlasını gösterebilmek, yüzün sakladığını okuyabilmek, 'kendini' bir imgede bulabilmek, fizyonomik ifadeyi çözümleme süreç ve sonuçlarını gösterebilmek için mesai harcamışlardır.

Biz bu çalışmamızda fizyonominin yüz ifadesinde, resim sanatındaki konumu ve fizyonominin mahiyetini araştırma konusu yaptık. İlk bölümde teori kısmı ile tanımlamalar yaparken ikinci bölümde çizimler üzerinden fizyonomi ve ruhsal yüz ifadesini yorumladık. Sonuç olarak, fizyonominin resim sanatında belirleyici ve vazgeçilmez olduğu kanaatine vardık. Resim yapan her bir bireyin zihninde adını koymasa da toplumsal hafıza niteliğinde fizyonomiye dair bir takım bilgi ve bulgular vardır. Bu bilgiler yapılan çalışmayı daha estetik ve gerçekçi yapmaktadır.

Sanatçılar içinde yaşadıkları çağda elde ettikleri birikimleri, gözlemleri, düşünce ve duyarlılıklarıyla insanı sorgulamaya devam etmişlerdir. Evrenin bir parçası olarak sanatçı bilinciyle çevrelerine bakabilmiş ve sorgulamışlardır. Bunu yaparken de insanı ele almış hem kendilerine hem de diğer insanlara yine yüzlerle sorular sormuşlardır. 20. Yüzyılda ise sanatçı aynı bilinçle insan figürü, yüz çizimleri yeni açılımlar getirmiş, sosyal, kültürel, ekonomik anlamlarda ona farklılıklar eklemiş, yeni biçem, bireysel yaklaşım ve

yorumla çağını ve ötesini sorgulamıştır. Bilimsel gelişmeler, fotoğrafın bulunması, antropometri ve psikoanalizi de içeren yeni yöntemler ışığında artık sanatçı gördüğünü doğalcı bir anlatımla betimleme sorununu aşmış, var olanı yansıtmak yerine onu yorumlama, çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Portreler bilindik anlamlarından sıyrılarak başka anlamlarla vurgulanmışlardır.

İnsan ruhsal yüz ifadesi ve fizyonomi ile kendisini ya da çizdiği yüzü dünyayla iletişime sokmasını sağlayıp diğer yüzlere bakışında dünyanın yüzeysel gerçeklerinden kopuşu gözlemleyebilir. Fakat bu sanatçıyı dünyayla ilgisiz ve duyarsız yapmaz, tam tersine onun yüzlerinden yararlanarak o dünyanın derinliklerine iner, onu ilk bakıldığında kolaylıkla anlaşılacak şekilde yorumlar ve evrensel olan resimsel dili kullanarak hem kendinin hem de toplumun düşünce ufkunu zorlar ve tüm sınırları aşar.

KAYNAKÇA

Akyürek, Engin (1994), *Orta çağdan Yeni Çağa Felsefe ve Sanat*, İstanbul: Kabalcı yayınları.

Alesker Aleskerli (2008), *Yüz Okuma Sanatı*, 3. b., İstanbul: Selis Kitaplar.

Eco, Umberto (1996), *Orta çağı Düşlemek*, (Çev: Şadan Karadeniz), İstanbul: Can yayınları.

Emre Demir, Sahire Doğru, "Yüz Algılama Alanındaki İnovasyonlarla Birlikte Fizyonomi İlmî", Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Uzaktan Eğitim ve Araştırma Merkezi (UZEM).

Gombrich, E.Heinri (1992), *Sanat ve Yanılsama*, (Çev: Bedrettin Cömert). İstanbul: Remzi Yayınları.

Halid Ziya Uşaklıgil (2016), *Ruhun Lisanı İlm-i Sîma*, 1.b., İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Hogart, Burne (1994), *Sanatsal Anotomi*. İstanbul Troya Yayınları.

Lippert, Richard (2002), *Sanatta Anlamın Görüntüsü*, (Çev: İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Mehmet Ali Bulut (2014), *Elfabe*, 1. b. İstanbul: Hayat Yayınları.

Mustafa Bin Bâlî (2014), *Risâle-i Kiyâset-i Firâset/İlm-i Firâset: Yüzler Hali Söyler*, der. Ramazan Sarıççek, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Ömer Bozkurt, "Etiğin Fizyonomik Temellerine Bir Giriş", Mardin, Adam Akademi, C 5/2, (2015).

Seyyid Lokman Çelebi (2016), *Kıyâfetü'l İnsâniyye Fî Şemâili'l-Osmâniyye : Padişahlar ve Fizyonomi*, çev. Hüseyin Alpsoy, İstanbul: Yazıgen Yayıncılık.

Yusuf Has Hacip (2016), *Kutadgu Bilig*, der. Yaşar Çağbayır, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.